

Op wacht bij den luisterpost van het Karmelietenkruis in het Priesterbosch.

Andermaal richtte het lichaam zich op, te midden der dooden.

« Brankardiers!... Hulp!... Oh!... Ik lijd!... Charles, kom me halen!... »

De schildwacht was diep ontroerd, wanneer hij zijn gewonden kameraad zijn naam hoorde roepen.

« Het is Etienne... » snikte hij. « En zeggen dat we niets voor hem kunnen doen! »

Dikke tranen rolden langs zijn wangen.

Andermaal richtte de gewonde zich op, en met zwakker en nog hartverscheurender stem smeekte hij :

« Charles!... Kom me halen!... Mijn buik is opengereten!... Ik lijd!... Te drinken!... »

Zijn stem verzwakte, en toen zonk de gewonde voor goed midden der lijken neer.

De schildwacht, die met grievende smart zijn besten vriend zag sterven, maakte zich gereed om uit de loopgraaf te springen en hem te gaan halen.

« Doe het niet, oude, ge gaat u voor niets laten neervellen. Wacht even, ik ken min of meer Duitsch, ik zal trachten met de Moffen overeen te komen. »

De soldaat, die aldus gesproken had, verhief zijn stem en riep op den vijand in de vlak bijgelegen loopgraaf, om hem de toelating te vragen, alléén den gewonde te halen, die op sterfenv lag.

De Deutsche schildwacht antwoordde :

« Ja, wij gaan hem halen. »

« Neen, wij willen het doen ! Hij is onze vriend, laat ons hem oprapen. »

Een beslissende officiersstem antwoordde :

« Wij halen hem ; hij zal onze gevangene zijn, of blijven liggen waar hij ligt. Wij schieten op elken man die het waagt zich te vertoonen. »

De gewonde richtte zich een laatste maal te midden der dooden op, en met een bijna onhoorbare stem weeklaagde hij :

« Brankardiers!... Eh, Charles, waarom!... Oh!... Oh!... »

Dan viel hij zwaar, kermend neder, en alles werd stil.

Eenige jongens wischten een traan af met hun mouw.

« Het is te laat. Hij is niet meer... »

Men riep nog tot den vijandelijken schildwacht :

« Onze vriend is dood ! »

Als antwoord wierp de Duitscher een granaat, die te midden der mannen ontplofte.

De maan verdween achter een wolk. Er heerschte een doodelijke stilte.

* * *

Wie de klachten der gewonden eenmaal hoorde, vergeet die nooit.

In den langen, somberen nacht waakten eenige schildwachten aan de schietgaten, terwijl de mannen, in hun dekens gehuld, op de banken sliepen.

Geen enkel gerucht stoorde de stilte, buiten eenige gewerschoten, die in den rustigen nacht verloren gingen.

Dan stijgt als een gereutel, langzaam, het lang gekreun van een gewonde.

Eerst is het enkel een gemurmur ; dan wordt de klacht pijnlijker, een herhaalde hartverscheurende snik.

Onveranderd wordt een zelfde woord herhaald.

Een angstvolle stem roept op een vriend, terwijl de lijder langzaam het leven uit zijn doorschoten borst voelt ontsnappen.

In den nacht jammerde een kind om zijn moedertje, een echtgenoot om zijn wederhelft, en dan volgde altijd het refrein :

« Brankardiers!... Te drinken!... »

De uren vlieden voorbij.

De schildwachten, bij de schietgaten, leunen tegen den wand aan ; en allen vechten tegen een schier onweerstaanbaren slaaplust, door de zware vermoeienis van den dag teweegebracht.

« Brankardiers!... Hulp!... »

Alweer stijgt die nare klacht ten hemel !

Op een bank, dicht tegen malkander aangedrukt, luisteren de soldaten.

« Hoort toch », sprak de eene, « hoe wreed ! Kan dan toch niemand dien ongelukkige redend ? »

« Ik ben doodmoe, gebroken ! »

« Och, kom, de laatste maal. Hoor hem roepen om zijn moeder ! Moest zij hem hooren, zij zou geen stond aarzelen hem ter hulp te snellen. Kom aan, binnen een half uur slapen we. Neem een berrie. »

Twee mannen werpen hun deken weg met loome bewegingen, springen voorzichtig buiten de loopgraaf en verdwijnen in den geheimzinnigen nacht. Want, waarlijk, hunne offervaardigheid kende geen grenzen; zij trotseerden alle zedelijke en stoffelijke hinderpalen.

* * *

Tijdens een winternacht, in 1914, werden de weinige overlevenden eener kompagnie genoodzaakt zich terug te trekken onder het vijandelijk machinegeweevuur.

Noodgedwongen werden enkele dooden en eenige gekwetsten achtergelaten.

Schielijk sprong een stormbaar buiten een vijandelijke loopgraaf.

« Vuur per salvos! » beval de luitenant. « Legt aan!... Vuur!... »

Er heerschte stilte, alleen gestoord door de klachten van eenige gewonden.

Kort daarna poogden de Duitschers opnieuw uit hun stellingen te komen.

« Vuur per salvos!... Legt aan!... Vuur!... » Geknetter overall!

't Rumoer was groot en overstemde de jammerklachten der gekwetsten.

* * *

Aangetrokken door het aanhoudend kermen van een wezen dat lijdt, trachtten de twee brankardiers, hun berrie al kruipend achter zich slepend, hun menschievend werk te vervullen.

Met de uiterste omzichtigheid en teederheid lichten zij het arm, uitgeput lichaam op, leggen het op het bruin zeil neder en keeren haastig naar de loopgraaf terug.

Eenige mannen naderen de berrie waarop de gewonde met afgerukten arm is uitgestrekt.

Arm slachtoffer! Zijn gelaat is doodsbleek, zijn lippen kleven van droogte aan elkaar, overvloedig stroomt het bloed uit gapende wonden!

In afwachting dat bevoegde personen hem zullen verzorgen, worden den ongelukkige in der haast de noodigste voorloopige zorgen toegediend.

En weer zijn ze weg, de moedige brankardiers, de zware heen en weer wiegende berrie in de handen. Zoo worden allen gehaald en geholpen. En dan op zoek naar den hulppost!

Maar de gangen zijn smal en men mag de bewegingen der troepen niet belemmeren. Daarom worden de staven der berrie wat bijeen gebracht, waardoor soms het gewond lichaamsdeel wordt aangeraakt, hetgeen den gewonde doet huilen van folterende pijn.

Eindelijk, de hulppost! Een kleine hut, bedekt door reusachtige boomtakken. De berrie wordt voorzichtig nedergezet. Een majoor buigt zich voorover, bekijkt een oogenblik dit bleek gelaat, die half gesloten en levenlooze oogen en dien getrokken mond.

« Brengt hem spoedig naar Montauville. »

En weer regelmatig gaat de toelicht naar de aangeduide plaats.

De hulppost van Montauville! Een killige kel-

der, laatste overblijfsel van een stukgeschoten huis.

In de straat staan eenige ambulanciewagens.

De mannen halen met moeite de berries uit het somber hol en plaatsen hen in de auto's, om naar Pont-à-Mousson vervoerd te worden.

Op den weg komend van het Priesterbosch, begint de lange en nare stoet van gewonden. Er komen er altoos nieuwe bij. De berrie hangt op een klein, tweewielig vervoeragentje, getrokken door twee brankardiers.

Op het bruin zeil liggen de gekwetsten, in de meest verschillende houdingen. 't Zijn grijsachtige vormen, ware mensenwrakken, mengelingen van slijk, kleedergoed en vleesch!

Het gebeurt dat men het gezicht niet meer kan onderscheiden achter de roodgeverfde windels. Anderen missen een arm, een been of, ineengewrongen op de berrie, houden zij met hun handen eene door een bombscherf veroorzaakte wonde dicht.

Geen teeken van leven! Men zet die slijkklompen zonder vorm noch kleur neder, hecht er een klein stukje karton aan, vermeldend een nummer van het regiment of een naam, en men vervoert hen verder naar het hospitaal.

Wanneer vier berries in een rijtuig geplaatst zijn, wordt het gesloten en vertrekt.

En de gewonden komen in een haast ononderbroken rij. Er zijn er die te voet tot aan den hulppost sukkelden, door een kameraad gesteund of leunend op hun geweer.

Een groote kapitein nadert traagjes, met vermorzeld kaaksbeen, de rechterkaak op zijn schouder hangend, terwijl het bloed langzaam uit de wonde sijpelt. Men aanschouwt hem medelijdend.

« Het is niets, kinderen », zegt hij met moeite. « Maakt u niet bezorgd. Ik keer terug. »

* * *

Maar men moest hen vooral in het bosch zien, op het oogenblik dat zij hun wonden opliepen. De hand van een kleinen Parijzenaar, die op schildwacht stond bij een der schietgaten, werd bijna geheel door een granaat afgerukt.

« Aie!... » kreet hij. « Nu kan ik nooit een sigaretje meer rollen! »

Een andere, een reus, werd aan de long gewond door een granaatscherf. En terwijl het rookende bloed overvloedig uit de wonde liep, zeide hij:

« Het is gedaan, vrienden, mijn blaasbalg is kapot! »

Eenige sekonden later verbleekte hij, randen omlijnden zijn oogen, zijn neusgaten trokken samen en... hij stierf.

Sergeant L... ontving nog kalmer zijn wonde.

Hij was sedert verschillende dagen ziekelijk, maar weigerde zich van de vuurlijn te verwijderen, te meer daar er een aanval op handen was. Van in het begin der aktie werd hij door granaatscherven in den rug getroffen. Niettegenstaande zijn verwondingen, hield hij kloekmoedig, met twee eveneens gewonde kameraden, stand in een eindje gang en bleef er meester tot men hem aflossen kwam.

«Zeg eens, L...», sprak hij tot den nieuwgekome; «zie eens wat er mij in den rug scheelt! 't Zal niet noodig zijn naar het hospitaal te gaan, nietwaar?»

Zijn kameraad ontnam hem zijn kapootjas en met de punt van zijn mes verwijderde hij één voor één een dertigtal kleine scherfjes die in het vleesch vastzaten.

Een bom viel in de loopgraaf en verwondde een man aan het gezicht. Het onderste kaakbeen van den ongelukkige viel op de kardoesdoozen. Het bloed spoot uit de wond. De gewonde verwijderde zich, bijna onherkenbaar, en viel eenige oogenblikken verder dood, nadat zijn bloed een lange lijn in het slijk gemaakt had.

In Maart werd in een naburige compagnie een officier in duizenden stukjes weggeslingerd door een luchttorpedo.

Wanneer men de overblijfsels had bijeen gebracht, schoot er nog slechts een klein pakje over, dat een brankardier in een tentzeil wegdroeg.

Gelijk hij door de loopgraaf kwam, ging luitenant P..., die wist welk roemvol overschot de brankardier op zijn schouder droeg, in houding staan, en groette met een breed, edel gebaar.

«Vrienden», sprak hij daarna tot zijn mannen, «ge hebt luitenant B... zien voorbijdragen. Hij was een held!»

Een frisch en gezond man stond in het bosch met kameraden te schertsen. Plots klonk een scherp gefluit in de lucht, een schielijke ontplofing volgde, en er bleef van den vertellenden soldaat niets meer over dan wat lillend vleesch en roodgekleurde kleederen, die de mannen bij middel van schuppen opraaptten en in een doek wegbrachten.

De dood scheen bijzonder de dappersten en de jongsten uit te zoeken.

Waarom werden de «schachten» der lichtingen van 1914 en 1915, wanneer zij bij het regiment te Quart-en-Réserve werden ingelijfd, zoo spoedig uitgeroeid?

Helaas, hun zorgeloosheid was daar meestal de oorzaak van!

Met den goeden, schuchteren glimlach, frisch en blozend, kwamen zij dapper bij een der schietgaten post vatten. Daar zij naar hun verlangen niet duidelijk genoeg konden zien, staken zij het hoofd boven den rand der beschuttingzakjes, met kinderlijke eenvoudigheid. Helaas, dikwijls moesten zij hunne onvoorzichtigheid met den dood bekoopen, getroffen door een goed gericht vijandelijken kogel!

Anderen namen deel aan de aanvallen, rustig biddend, en vielen terwijl zij hun moeders hulp riepen.

Nog anderen schenen niet te begrijpen, dat de dood voor hen kon bestaan, of kwamen in opstand bij het gedacht, dat zij ook weldra een dier verdroogde en ontbindende lijken zouden wezen, die de brankardiërs af en toe van uit de lijnen terugbrachten.

Het denkbeeld, dat de dood zich van hen zou ster maken, folterde den geest van een heel gen soldaat, daags te voren in de loopgraven aangekomen.

Het zicht der lijken had hem zoo diep geschokt, dat hij met een onbeschrijflijken angst in de voorste stelling kwam. Wanneer men hem als schildwacht plaatste, kon hij er zich niet toe besluiten door het schietgat te kijken, alsof hij vreesde er den dood achter te ontwaren. Tegen den wand der loopgraaf gedrukt, jammerde hij stil:

«Moedertje!... Moedertje!... Ik wil niet sterven!... Oh, neen... Waarvoor... ben ik bang?»

Een oude soldaat, die voor niets terugschrok, sprak hem hard aan:

«Maar laat uw moeder toch met vrede, banggerik! Denkt gij, dat gij levend uit dit bosch zult terugkomen?... Toe, houd u kloek, en schiet!»

De kleine soldaat bleef, ineengekrompen, beneden in de loopgraaf.

Op hetzelfde oogenblik viel een granaat, de eenige dien dag, en doodde het kind. De oude, die naast hem recht stond, liep niet het minste iets op.

* * *

Kinderen pas aan de ouderlijke zorgen ontgroeid, vaders in volle levenskracht, allen werden in den dood vereenigd.

Hij was een dikke landbouwer, uit de Vogezes. Onvermoeibaar, sterk als een eik, was M... hard tegenover zichzelf en tegenover anderen.

Zekeren nacht zond men hem op schildwacht, naar een der vooruitgelegen luistergaten. Een Mof, in een boom verscholen, beukte hem het hoofd in.

Toen de briefbesteller in de loopgraaf kwam om de post rond te deelen, riep hij:

«M..., een kaart! Waar zijt ge weer?»

Een kameraad wees hem het stoffelijk overblijfsel van den reus aan, zeggende:

«Zie, daareven werd hij gedood.»

Meer dan één zijner kameraden pinkte in het geheim een traan weg. Ach, de wreede geheimen van den oorlog, met zijn nasleep van weeën en ellenden!

Gewond.

Buiten de gedooide vaders, werden ook broeders aan malkanders liefde ontrukkt.

X... en Y... waren twee dikke vrienden.

De jongste werd in de kompagnie van den oudste, die reeds geruimen tijd soldaat was, ingelijfd. Hun wederzien maakte hen ten zeerste gelukkig. Nooit verlieten zij malkander; steeds stonden zij samen bij het zelfde schietgat, en de oudste leerde aan den jongste de plichten van een voorbeeldig soldaat.

Plots steeg iets als sissend in de lucht. Het is een dik voorwerp, voorzien van twee vleugeltjes. Het viel en ontplofte, te midden van een dichte rookwolk. Wanneer de damp was opgeklaard, zag de oudste het lichaam van zijn gezelschap uitgestrekt aan zijne voeten liggen!

Een man vatte het lijk en verwijderde het uit de loopgracht, onder de bliken van den ongelukkigigen soldaat, die zijn gelaat in zijn beide handen verborg en heete tranen stortte, om het verlies van het dierbaarste wat hij aan het front bezat: een edelen vriend.

Waarom werden de jongeren zoo spoedig uitgeroeid?

Waarom? Ondoorgrondelijk geheim dat de mannen gedurende de lange maanden dat zij de groote slachterij medemaakten, nooit konden achterhalen.

Waarom hem, niet ik? Hij heeft kinderen. Ik heb er geen. Waarom leef ik nog? Waarom de besten, waarom de dappersten?

Dit bosch, met zijn groote boomen, door granaten verbrijzeld, doorkneet met menschenvleesch, moest in de diepste rust der koude Winternachten de oogen betooveren, wanneer het dikke sneeuwtapijt alle geluiden, op het zacht gekraak der tegenelkaarslaande dorre takken na, dempte.

De dood wenkte hen, zij voelden het, zij wisten dat zij gingen sterven.

Hoevelen herhaalden niet voor elken aanval de beteekenisvolle vraag: «Zou het ditmaal onze beurt niet zijn?»

Vaak waren zij onder de eerst getroffensten! Dit was het geval met een «schacht», een korporaal, die in een paar sprongen van uit de loopgraaf een heuveltje trachtte te bereiken, maar meedoogenloos door een vijandelijken kogel neergeseld werd.

* * *

Een vroegen morgen van Maart 1915.

Een heldere Lentezon rees in den hemel door den regen van den vorigen dag gezuiverd.

Aan den draai van een gang, waarin zij hun gourbi opgesteld hadden in een holte door gegolfd plaatijzer en tentzeilen bedekt, stonden de brankardiers rond een klein vuurtje geschaard, en bereidden al koutend hun koffie.

«Wat scheelde den kerel, dien ge weggedragen hebt?» vraagt een hunner aan zijn kameraad.

«'t kaakbeen afgerukt.»

«'ie», onderbrak een lange jongen met edele gelaatsstreken, «mocht ik voor zulke kwetsuren gespaard blijven. Stelt u eens voor, dat ik naar mijn vrouw terugkeeren zou zonder neus of met een halven mond. Ik beken, dat ik niet graag een verwonding oploopen zou, die het lichaam verminkt.»

«Begrepen, ge wilt gewond worden zonder dat de kogel u raakt. Mijn beste, ik zag veel liever mijn neus afgerukt, dan een mijner vier ledematen. He, wie nadert ginder? Is het de staf niet?»

Inderdaad, eenige officieren verschenen aan het uiteinde van den gang. Voorop ging generaal R... leunend op een stok. Hij bezocht de soldaten zijner brigade in de loopgraven der eerste stellingen. Telkens hij naar de voorposten ging, en dit geschiedde dikwerf, zagen de manschappen hem met genoegen weer. Iedereen had hem lief om zijn aangename omgang. Hij was allen genegen die den moed hadden in het modderige slijk, gedurende lange maanden den vijand het hoofd te bieden en op afstand te houden.

Hij ging langzaam, al pratend met zijn officieren. Wanneer hij voor de cagna der brankardiers kwam, stond hij eventjes stil.

«Onze kanonnen verrichten prachtig werk», zegde hij. De Moffen geven u veel werk, nietwaar, jongens? Zij doen u in dit beroerd bosch plassen. Nog wat geduld en wij verjagen hen van Quart-en-Réserve!...»

En voort ging hij naar de voorposten.

«Dat is een krantig soldaat!» opperde een der mannen. «Hij ten minste bezoekt ons. Men voelt dat het hem evenzeer verveelt als wij, met de voeten in het water te moeten plonsen. Indien het maar van hem afhing, zou hij ons hier wel vandaan helpen. Ik zag hem voor enkele dagen een sigaret aan den Marokkaan geven. Hé, mannen, een zakdoek om den koffie te filteren.»

«Neem den mijne, hij is bijna zuiver.»

«Wel ja! Hij wordt er terzelfdertijd door gewasschen.»

En den blauwen zakdoek boven het eetbakje spannend, goot de soldaat voorzichtig er den dampenden koffie door, die een aangename geur verspreidde.

VIII.

Weer was een aanval der Duitschers afgeslagen.

Onder 't gejubel onzer dapperen waren zij verplicht wanordelijk naar hunne schuilplaatsen te vluchten. Helaas, groot was 't getal dergenen

die op het «niemandsland» achterbleven. Men hoorde hen kermen.

Een lichtgewonde Duitsche officier, in de onmogelijkheid zijn loopgraaf te bereiken, zat in een kuil, door een zware granaat geslagen, verborgen.

Bij het vallen van den avond maakte een brankardier zich gereed om de stelling te verlaten en den gewonde te halen, wanneer de luitenant hem weerhield.

«L..., ik wil niet dat ge voor dien officier uw leven waagt. Wacht tot het geheel donker is.»

Maar de officier had ternauwernood den rug gekeerd of de brankardier, verleid door het bezit van een mooien helm, vertrok in 't geniep, deed teeken aan den gewonden officier, dat hij hem hulp kwam bieden en bracht hem in onze lijnen.

Zonder dralen vroeg hij hem zijn helm, dien de officier gewillig gaf. De luitenant deed den gewonde op het bankje plaats nemen en ondervroeg hem.

Maar, daar het weldra bleek dat hij niet spreken wou en dat hij bij zijn gedacht bleef dat Frankrijk den oorlog aan Duitschland verklaarde, werd hij achter het front gezonden.

«Deze ten minste gaf ons zijn helm», merkte een der mannen op, «maar stelt u voor dat ik enkele dagen geleden in een der gangen een langen feldwebel aantrof, die er geheel beteuterd uitzag... Ik droeg een emmer rijst. In het voorbijgaan, liep ik zonder opzet tegen hem aan, daar de gangen niet al te breed zijn. De groote Mof keerde zich om, en snauwde mij in goed Fransch toe: «Men is wat beleefder tegenover een Duitschen onderofficier.» Ik aarzelde geen oogenblik, en goot hem mijn heelen emmer rijst over het hoofd, ditmaal met opzet. En daar hij niet goed gezind scheen, liet ik hem met mijn schoen kennis maken. Hoe moet ge zulke driestheid beoordeelen? Wel, wel, omdat ik zijn geverniste botten wat bevuild had!»

En als slotrede voegde de man er bij:

«Dit is nu de reden waarom ge dien avond geen rijst hebt gekregen. Nu, er was niet veel

aan gelegen, want niemand is op dien kost verlekkerd.»

* * *

Een anderen dag maakte men vier en zestig vijanden na een aanval krijgsgevangen. Onder hen bevond zich een luitenant, die bekende dat allen tot éézelfde bataljon behoorden, en dat al hun overige makkers in den gang gedood werden. Een vlieger had hen in het opgaan gezien, en door de draadloze telegrafie verwittigd, richtte onze artillerie een hevig vuur op hun stellingen.

De weinige overlevenden rilden nog van angst voor het bombardement, waarvan zij het voorwerp waren en in de vrees dat hun ietsel zou geschieden, deelden zij zonder aarzelen hun herinneringen uit: hun mes, knopen, hun pet, ja, alles, alles.

Wanneer hij dit bemerkte, werd hun luitenant verontwaardigd en hij gaf een kort bevel. Oogenblikkelijk gingen al de krijgsgevangenen in houding staan, en deden hun hielen tegen makker klappen.

's Avonds kwamen zij voor den staf der brigade. In de Dorpstraat stelde men hen per rijen van vier in kolom op. Eenige mannen naderden om hen van nabij te bezien.

De krijgsgevangenen trokken groote verwonderde oogen open, wanneer men een lichtstraal van een elektrisch lampje op hen richtte.

De meesten hunner waren zeer jong; zij droegen een kleine grijze pet met dunnen rooden rand, en hielden de handen in de breede zakken van hun wijde grijze mantels, die de bewondering afdwongen der soldaten.

Anderen, het hoofd bedekt met een grijs en groen beschilderden helm, bleven bewegingloos en met zekere fierheid in hunne houding staan. Daar een taalman één onder hen inlichtingen vroeg, betreffende het beruchte blockhaus van Quart-en-Réserve, ontving hij in het zuiverste Fransch tot antwoord:

«Ik ben wel krijgsgevangen, doch geen verrader. Waart ge in mijne plaats, gij zoudt evenmin antwoorden, onnoodig verder aan te dringen.»

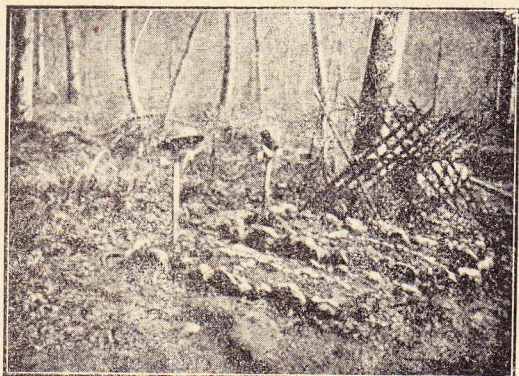
Men liet hem met vrede.

Maar slechts uitzonderlijk gedroegen de krijgsgevangenen zich aldus. Over het algemeen spraken zij, ja, zij spraken zelfs te veel, en gingen in houding staan wanneer men hen onderhoorde.

De meesten beweerden Elzassers of Polen te wezen. Wanneer een dier zware kerels met blauwe oogen, starend achter ronde brilglazen, terwijl hij zich met bedrukt gezicht overgaf, een lichtteekening toonde van een vrouw door een zwerm van kinderen omringd, dan stak de goedhartige poilu hem zijn drinkflesch toe, al mocht de Mof dan nog de wreedste der strijders zijn.

Om op het gemoed der Franschen indruk te maken, toonden zij hun dikwijls de foto's hunner ongelukkige kinderen, die angstig naar de terugkomst van hun vader uitzagen.

Er werd echter misbruik van gemaakt en zoo

Fransche en Amerikaansche graven in het Priesterbosch.

kwam het dat stilaan die list niet meer insloeg en wanneer de Germaan een portret te voorschijn haalde, verklaarde de poilu schertsend:

«Onnoodig, ik ken uw kleinen al!»

De krijgsgevangenen waren de ballast van een aanval. Er mochten er echter niet te veel wezen. Men verwijderde hen dan langs de verbindingsloopgraven en de manschappen, fier omdat zij bevelen konden, hadden er een waar genoeg in dit meesterschap te kunnen doen gevoelen, wanneer zij naast de Mofen stapten, de bajonet op het geweer.

Over het algemeen waren de krijgsgevangenen, soms in zeer uitzonderlijke omstandigheden gevangen gemaakt, uiterst gewillig.

Zoo was er eens eene sekte te Quart-en-Réserve opgesteld, aan den rand van het bosch nabij den Grooten Eik. De verwondering der schildwachten was onbeschrijfbaar toen zij drie Duitschers bij valavond bedaad op hen zagen afkomen. Zij vuurden: twee vijanden stortten dood neer, de derde liep naar hen toe met opgeheven armen.

Men greep hem vast en onderwierp hem aan een ondervraging.

Het was een officier, die naar zijn regiment terugkeerend, nog altijd meende, dat het in het Priesterbosch gelegerd was.

«Ge vergist u, kameraad, verklaarde een der mannen, ge zijt niet van uwen tijd, uw vrienden zijn al een heel eindje opgeschoven!»

De officier scheen misnoegd. Hij beweerde dat het niet eerlijk was, en bekleog er zich over niet langer gevochten te hebben, daar hij heel in het begin van den oorlog in Polen getroffen werd.

«Het is niet eerlijk», jokte een der soldaten, «maar wie verzocht u ons een bezoek te brengen? Dit is vriendelijk, maar ge zoudt toch niet verlangen dat we u huiswaarts lieten keeren, opdat gij nadien een machinegeweer op ons zoudt richten!»

Terwijl men hem wegvoerde, voegde een der manschappen er aan toe:

«Een oog in het zeil houden, jongen. Die kerel kan wel tusschen de vingers glijden.»

En zich tot den officier wendend schertste hij:

«Zou een verblijf te Nizza u bevallen?»

* * *

Wanneer men de eerste krijgsgevangenen maakte, wakte dit feit veel beroering.

Een jongeling, een Pomeraniaan, vroeg zeke- ren dag of men ver van Toul was.

Wanneer men hem zegde, dat de afstand zoo- wat dertig kilometers bedroeg, keek hij verrast op:

«En men maakte ons wijs, dat wij het fort belegerden.»

Hunne lichtgeloovigheid maakte stilaan voor meer onverschilligheid plaats: zij gaven zich dan ook gemakkelijk over.

Op eenige plaatsen waren de stellingen hoogstens twee of drie meters van de Duitsche loopgraven verwijderd, waaronder men mijnen groef.

Een schacht — alleen zij hebben zulke gedachten! — kwam op 't denkbeeld om een Duitschen schildwacht aan te spreken, wiens pinhelm boven het schild uitstak.

«Zeg eens Fritz, voor u!»

En hij wierp een fleschje met alkool over.

De Duitscher hief voorzichtig het hoofd op en aangemoedigd door den goeden glimlach van den Franschman, stak hij zijn hoofd boven het schild uit.

De schacht, met een jeugdige voortvarende- heid, volgde dit voorbeeld, en deed hem teeken zich over te geven, hem een veldflesch toonend met wijn gevuld.

Maar de Mof antwoordde ontkennend en gaf met woorden en gebaren te verstaan:

«Straks. Wacht, als de officier weg is.»

Dan verborg hij zich.

En het gebeurde, zooals de Duitscher gezegd had.

Bij valavond stond de schacht andermaal op wacht en riep.

«Welnu, Fritz!»

Deze stak weer eventjes zijn hoofd boven de verschansing en riep:

«Nu... niet schiessen.»

Hij kwam snel te voorschijn, met opgeheven handen. Een andere volgde, dan een derde, een vierde. Ten laatste sprong heel de sekte in de loopgraaf.

Binnen de tijdspanne van enkele minuten had men hun knopen afgerukt, hun helmen ontnomen, waarna zij achteruit werden gebracht.

Wanneer de officier wederkeerde, was hij zoo geprikkeld om hetgene er voorgevallen was, dat hij de Fransche stelling door handgranaten deed bestoken.

Maar zulke razzia's gebeurden niet alle dagen. Op een gegeven oogenblik waren de betrekkingen tusschen de twee gasten van het bosch tamelijk koeltjes.

Het was op Paaschdag van het jaar 1915.

De jongens zaten rustig op hun bank te

schrijven of bij middel van hun mes het slijk van hun jas te verwijderen.

Plots viel er een groot kartonnen Paaschei in hun loopgraven neer, geworpen van uit de vijandelijke stelling. Wanneer zij het ei openden, vielen talrijke stukjes chocolade ten gronde. Dit was een lieve bedoeling om te doen veronderstellen aan hun vijanden, dat in de landen van over den Rijn geen gebrek heerschte. De Fransche scherts verliest nooit hare rechten. Om den tegenstrever te doen gelooven, dat er ook iets was waaraan de Franschen geen te kort hadden, nam een der soldaten het ei, vulde het met slijk, en wierp het in de vijandelijke stelling terug.

Dien dag moest Fritz veronderstellen dat de Franschen niet hoffelijk waren.

* * *

Al de poilu's waren er op uit om een stormhelm te bemachtigen. Om die trofee van een gewonde of een doode te ontnemen waagden zij vaak hun leven.

Anderen toonden een praktischeren zin: zij vervingen hun ransel door een Duitschen rugzak, dien zij gemakkelijker vonden.

Na een aanval beroofde de Marokkaan, de onweerstaanbare grappenmakker der compagnie, die steeds de eerste was wanneer er iets te bemachtigen viel, gewetensvol een vijandelijken officier wiens lijk op het «niemandsland» uitgestrekt lag, en keerde terug met kostelijke geverniste botten, die hij voortaan zelf droeg.

Veel soldaten bedienden zich gedurende eenigen tijd van de zware geweren, door den vijand achtergelaten in hun vlucht, voor den drang van een onweerstaanbaren stormaanval.

Zekeren dag gebaarden de Duitschers zich in een algemeenen aanval uit het bosch terug te

trekken. Twee soldaten, deels uit zorgeloosheid, deels uit trotseergeest namen de vijandelijke geweren op, schoten de jas aan, met de dikke kardoezen doosjes, die zij vulden, sprongen uit de loopgraaf en trokken al schertsend op patroelje.

Zij konden nog geen vijftig meters ver wezen, toen zij op een viertal vijanden vielen, die aan het graven waren.

Zij vuurden op de Moffen, die evenzeer ver rast opkeken als de twee Franschen en keerden snel loopend naar hun kameraden weer.

«Ge zoudt het duur betaald hebben, indien zij u hadden krijgsgevangen gemaakt», opperde een onderofficier.

«Wij wilden hen alleen hun eigen voortbrengselen laten proeven», luidde het antwoord.

* * *

De mannen leerden betrekkelijk juist de eenheden kennen, die zij voor zich hadden, gehoudende de lange maanden die zij in het Priesterbosch doorbrachten. Men wist dat zekere regimenten strijdlustiger, bijgevolg gevaarlijker waren dan andere, die slechts naar rust verlangden.

De schildwachten knoopten meer dan eens tamelijk vriendschappelijke betrekkingen aan, die dan doorgaans juist zo lang duurden tot het aan de ooren der oversten kwam.

Na een of andere gruweldaad, door de vijanden gepleegd, geraakten die betrekkingen meer en meer gespannen, wrevelfeels in de gemoederen op, en dan gebeurde het wel eens dat de betrekkingen op 't springen stonden en de schildwachten moeite hadden om rustig te blijven.

Maar viel er te strijden, dan kenden de manschappen geen genade. Het was geen gevecht meer, maar wel een uiting van razernij, daar de soldaten den eenen of anderen gewonden vriend wilden wreken, die de Duitschers hun belet hadden hulp te bieden, of ook wel een officier verraderlijk gedood.

Ook wanneer men zich van een dier geduchte blockhausen meester maakte, besloten de jongens hun kameraad te wreken, dien de vijand tijdens een Winternacht, in vollen maneschijn, liet sterven.

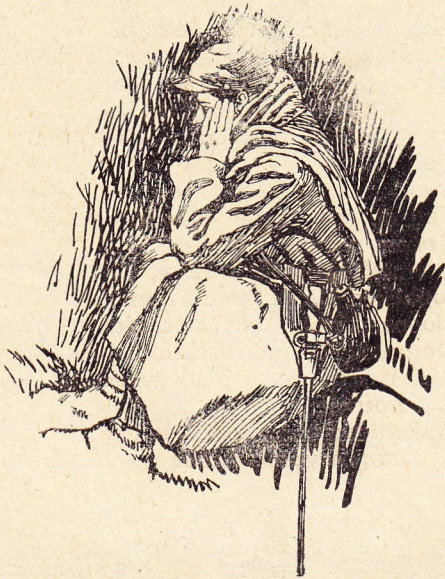
Zij ondervroegen de krijgsgevangenen om den aanvoerder te kennen, die eenige dagen vroeger het verbod aan de brankardiers oplegde hun taak te vervullen. Men vond den aangeduiden officier. Hij was dood.

«Gelukkig voor hem», verklaarde een soldaat, «want ware hij in leven geweest...»

* * *

De groote meerderheid der gevangenen verheugde er zich in den grond over, alweer aan het noodlot ontsnapt te zijn.

Uit het Priesterbosch terugkeeren, uit dit oord levend ontsnappen, en als krijgsgevangen gezonden worden, ver weg, onder de heerlijke Zuiderzon, was het benijdenswaardigste lot, dat hun kon te beurt vallen.

In gepeinen...

Zij wisten het, ook gebeurde het dat zij hun glimlach niet konden onderdrukken.

Tijdens den Winter van 1914 op 1915 maakte de compagnie een dertigtal gevangenen na een aanval. Zij werden langs de gangen weggevoerd.

De laatste der rij, een kleine, jonge brankardier, stapte met de handen in de zakken van zijn overjas, de pet goed op het hoofd gedrukt, gelukkig aan de moordelij ontsnapt te zijn, waarin bijna heel zijn bataljon omkwam.

Op hetzelfde oogenblik, ontplofte een Duitsche 77 granaat en rukte de twee beenen van den kriegsgevangene op de hoogte van de knieën af. Zijn lichaam zakte in het dichte slijk.

Wanneer de brankardiërs kwamen om hem op te nemen, vonden zij nog slechts een hoofd dat boven het geel vocht uitstak. Men legde dien bloedenden romp op een berrie. Aan den hulppost gekomen, stierf de gevangene, zonder een woord gerent te hebben.

* * *

Fritz! Dit was de geijkte naam voor den gevangene bij de Franschen. Waarom? Kenden misschien de mannen geen anderen Duitschen naam? Was het omdat hij in de ooren der onzen wat spotziek klonk? Onmogelijk te zeggen.

In een andere compagnie van de divisie betitelden men de gevangenen steeds met den naam van «Lange Rosse!» Om welke reden? Niemand kon het zeggen.

In elk geval, dit staat vast: wanneer de compagnie in de voorste loopgraven lag, voor het in puinen geschoten dorpje Fey-en-Hay, gingen er altijd uit eenzelfde punt der vijandelijke stellingen gewerschoten af. Zekerer nacht trok een der soldaten op patroelje en kwam terug met het nieuws:

«Ik heb den Mof gezien, die ons altijd onder vuur neemt. Het is een lange Rosse.»

Sedert dit oogenblik was iedere vijand, die zijn hoofd boven de loopgracht uitstak, de «Lange Rosse.»

Weldra dachten de mannen hem overal te zien. Werd een schildwacht gedood, dan had de Lange Rosse schuld daaraan. Alles wat de compagnie trof, werd hem toegeschreven.

Wanneer geen gewerschot uit de vijandelijke stelling geschoten werd, zegden de soldaten: «de Lange Rosse is in verlof.»

En wanneer eenige dagen nadien een vijandelijke schildwacht door zijn schietgat vuurde: «Lange Rosse is teruggekomen», ging het dan van mond tot mond.

Zekerer dag viel een sekte aan om een der loopgraven in te nemen. Ditmaal vertrokken allen met het vast voornemen den «Lange Rosse» zijn rekening in te peperen.

Wanneer zij in de vijandelijke loopgraaf waren, doodden zij een Mof, die zich verdedigen wou.

Was hij groot? Was hij rosharig? Dit zal de geschiedenis nooit te weten komen. In elk geval, de mannen zagen hem zoo, en beweerden luidop dat zij den «Lange Rosse» doodden.

En zijn naam werd niet meer vermeld.

* * *

Wat de jongens vooral tegenover de krijgsgevangenen opjoeg, was hun te groote onderworpen houding. Zij gebruikten alle middelen om in de gunst te staan van diegenen die hen wegvoerden, en wier lange, naaldpuntige bajonetten hen angst inboezemden.

Gedurende geruimen tijd hoorde men te Quart en-Réserve, een Mof, die achter zijn schietgat de aria «la valse brune» floot.

Eenige dagen later, toen de sekte aanviel en bij 't gedeeltelijk innemen eener loopgraaf, eenige tientallen krijgsgevangenen maakte, was er onder hen een die, zijn handen opstekend, verklaarde, klaarblijkelijk in de hoop de gunst der jongens te winnen:

«Die daar steeds «La valse brune» floot, nietwaar, die ben ik!»

Degene tot wien hij zich wendde, zag hem met verachting aan, en zijn bajonet vooruitstekend:

«Wat geeft mij dat... snauwde hij hem toe, dit zal mij niet weerhouden u mijn bajonet door den buik te jagen, indien ge verroert.»

Anderen poogden de schildwachten gunstig te stemmen, met alle schuld op de oversten te werpen:

«Ziet ge onzen officier, ginds? Het is een boosaardig wezen, doodt hem!»

Maar de soldaten antwoordden misprijzend.

«Indien ge geen lafaards waart, hadt ge dit zelf gedaan.»

De avond spreidde als een grooten, zwaren sluier over het bosch, zonder dat de jongens er zich rekenschap van gaven.

Want men kende geen nacht in dit gedeelte van het bosch, waar men altijd op den uitkijk moest liggen, bij de schietgaten waken, met ver-

moeide oogen in de duisternis staren, scherp naar de minste geluiden luisteren, den vijand bespieden, die kruipend nadert om een granaat te werpen, en zich terugtrekken en van het kostbaar oogenblik gebruik maken, tijdens hetwelk de lichtpijl aan den hemel schitterde om zich te vergewissen of de vijand geen aanstalten trof om aan te vallen.

De nacht! De jongens beefden bij de gedachte dat zij konden verrast worden, dat er misschien in de duisternis onder hen kon gegraven worden, met het schrikkelijk doel, hen allen in de lucht te doen vliegen.

De nacht! Dan liepen de verbindingsgagenten in de gangen verloren, dan maakte de drang om te slapen zich van de schildwachten meester, en folterde hen meer nog dan honger of dorst. Dan was de strijd zoo bitter als die tegen hunne vijanden daar vóór zich, en zij moesten ten lange laatste hun toevlucht nemen tot allerlei lichaams-oefeningen, wat echter niet belette dat hun vermoeidheid soms nog de bovenhand behield, en zij, rechtstaande tegen den wand der loopgraaf, insluimerden...

De manschappen, die niet van dienst waren, zaten dicht naast malkander op de bank, in hun deken gewikkeld, en sliepen in, niettegenstaande hun voeten door het ijskoude water langzamerhand bevroren.

Een sterkgebouwde sergeant, steeds teruggehouden en streng, kwam in de loopgraaf en vroeg:

«Is er dan geen plaats om te zitten? Ik kan toch in het slijk niet gaan liggen.»

Wat deed hij?

Hij greep een dooden vijand vast, die op den boord eener loopgraaf lag, trok hem naar beneden, duwde hem tegen den wand in het slijk, en ging er op zitten.

«Ik zal op Fritz slapen», zegde hij.

Nadat hij er zijn tentzeil had op gelegd, vleide hij zich neder en dutte in.

Af en toe deed de wind het zeil wegwaaien, en dan rustte het hoofd van den slapenden sergeant op de koude, gele wang van den doode.

IX.

Men hoopte dat de Lente het uitzicht van het bosch wat aangenamer zou maken, dat frissche bladeren en blanke bloemen de afzichtelijke gele aarde, en aldus het akelig schouwspel van Quart-en-Réserve een weinig zouden overschaduwd hebben.

Maar de dagen gingen voorbij. De dood kon er het leven niet dulden. Geen grashalmpje stak zijn hoofdje boven den grond, geen bloempje vond ergens plaats om er te ontluiken.

Ach, kon het anders?

Kon de vroolijke Lente intrek nemen in dit verwenschte bosch, waar half ontbonden lichamen de naarkrassende raven aanlokten?

De aarde, verkoold door het brandend poeder, zwart en rood getint door de ontploffingen van groote granaten, meters diep omgewoeld, scheen onvruchtbaar en dood.

De afgeknotte boomen staken mistroostig de vezels van hun stukgeschoten stammen ten hemel, als een wrekende aanklacht tegen de barbaarschheden, waaraan zij geslachtofferd werden.

Gansche uitgestrektheden bij het begin van het jaar nog dicht begroeid, waren nu geheel verwoest en zoo ontworteld, dat men niet onderscheiden kon waar 't boscheindigde en waar het plein begon.

De manschappen waren er zich van bewust.

Telkens zij opnieuw het bosch in moesten, bemerkten zij nieuwe verwoestingen. Quart-en-Réserve kreeg van week tot week een nieuw uitzicht, en zij konden er slechts met moeite hun weg vinden.

Na ieder bombardement waren de gangen geheel omgewoeld, de lijken verplaatst, en men moest nieuwe wegen graven in de gemartelde aarde.

Op een gegeven oogenblik waren de lijken zoo talrijk, dat de schilden der loopgraven gevormd werden door lijken en zakjes aarde.

Rond de gangen was het een warboel van prikkeldraad, stokjes hout en opengereten zakjes aarde. En mannen leefden op dien verbranden grond, ineengekropen in kleine putten, die zij in de wanden groeven om te slapen, en die deden denken aan de nissen van heiligen in de kerken.

Om te slapen! Hoe ver moest de lichamelijke vermoeienis niet gekomen zijn, om aan die wezens toe te laten, te rusten in zulk een hol, ineengedrongen, het hoofd tusschen de knieën, de voeten in het water.

Wat wilskracht moesten zij niet hebben om tijdens hun loopgraaftijdperk in dit verwoest plekje te leven, zoo afstootend, dat de beesten zelve het ontvluchtten.

Hoe gelukte het hun heelder nachten in den regen door te brengen, nauwelijks beschut door hun deken en een stuk tentzeil, wanneer het ijskoud water, dat de wind woest tegen het aangezicht slingerde, door de kleederen drong, en dat zij als schapen, tegen malkander aanleunend, moesten schuilen onder een gegolfde ijzeren plaat over de twee wanden van den gang gelegd.

Zij stonden met de voeten in het water, en rilt-

Op wacht in het Priesterbosch.

den over heel hun vermoeid lichaam, klapper-tandend, den moed niet vindend om een woord te spreken.

Zoodra het geweervuur losbrandde, moest men naar de schietgaten springen, vuren met het nat geworden geweer, of vruchteloos zoeken naar de kardoezen, die wel eens in het slijk vielen, en het geweer na korten tijd onbruikbaar maakten.

Wanneer het vijandelijk geschut verzwakte, trokken de manschappen een oogenblik opgewonden, naar hun stellingen terug.

De regen plaste weldra zoo overvloedig op het zinken dak, dat het onmogelijk werd malkander te verstaan. Eenige lichtpijlen slingerden met moeite hemelwaarts, maar doofden speedig uit. Een uur verliep, een tweede... tot wederom de dag begon te gloren.

Bij dit eerste morgenrood, bemerkten de soldaten dat de loopgraaf overstroomd was, zoodanig dat sommige schuiloornden zelfs ingestort waren.

Zij hadden kou, des te meer daar zij wisten, dat zij geen vuur zouden kunnen aanleggen.

Een kameraad, beslijkt tot over de ooren, naderde met een emmer gevuld met koude koffie.

De jongens dronken uit gewoonte, maar spraken nog geen woord. Zij vonden zelfs geen woorden om te klagen. Het leek dat zij geen moed meer hadden om te spreken. Uitgeput door dien kouden nacht, verzwakt bij gebrek aan warm voedsel, bleven zij nog alleen te been, dank aan die geheimzinnige macht, die allen bezielde tegenover den rondwardenden dood.

Niet één dorst een oogenblik zwakte voor zijn lijdensvrienden toonen. Hun gelaat was bleek en vertrokken, hun lichaam gebroken, en zij bleven roerloos in het slijk staan.

Dan naderde luitenant M..., bedaad, een vriendelijken, aanmoedigenden glimlach om de lippen. Hij ook was doornat, hij ook had geleden onder den regen, want zijn gelaat was getrokken.

«Sergeant», zegde hij, een zijner mannen naderend, om drie uur vallen wij aan.»

En zich tot eenige soldaten wendend:

«Kinderen, wij rukken uit, nietwaar? Wij gaan de loopgraaf hier juist overgelegen innen. Houdt u gereed!»

De manschappen naderden en omringden den officier.

«Wanneer, om welk uur, luitenant? En de machinegeweren? Zal er een voorafgaandelijk bombardement wezen?»

De luitenant beantwoordde al die vragen, en verwijderde zich al roepend:

«Stelt de ladders goed op. Maakt treden indien er niet genoeg zijn. Verzamelt al de handgranaten.»

* * *

De aanval! Betooverend woord dat op al de mannen een sombere aantrekking uitoefende, en dat de moedigsten gedurende eenige oogenblikken deed schrikken.

De aanval! Het is te zeggen de strijd man tegen man, bij middel der bajonet, die fijne stalen naald, die men in de menschenborsten moet ploffen, er uit terug trekken, om ze er andermaal in te duwen.

De aanval! Dit is het onbekende, het snellen naar een geheimnisvollen afgrond, waaruit men misschien niet wederkeert... Dan komt altoos dezelfde vraag voor den geest: wordt men krijsgesvangen genomen, gewond, gedood misschien?

Oh! Men heeft reeds aan veel aanvallen deelgenomen en kwam er heelhuids uit. Maar zal dit andermaal het geval wezen? Gewond worden! Indien men dan maar speedig door de brankardiërs geholpen wordt... Dood! Waarom denkt men steeds aan dit woord?

Men kan zijn gedachten op niets anders zetten.

Inderdaad, men kon dood op het slagveld blijven liggen. Mocht het ten minste gebeuren bij verrassing, zonder dat men er zich rekenschap van geeft, zonder dat men lijdt.

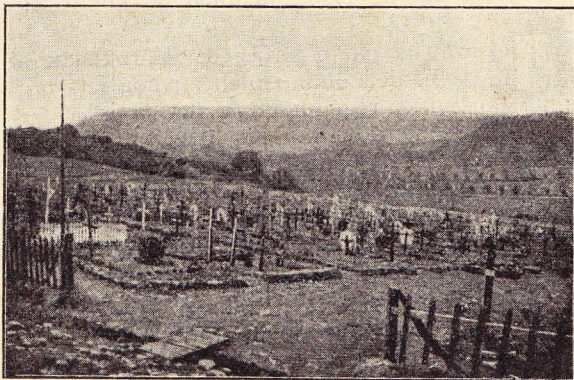
Waarom echter? Ja, waarom plots te sterven? Waarom een dier verschrikkelijke, slijkerige lijken te worden, die men vertrappelt? Waarom het leven verlaten, wanneer men een vrouw, kinderen of ouders heeft, die men bemint, en die op u wachten, gezeten bij den haard? O, de wreede wisselvalligheden van den oorlog!

Maar neen, 't is niet mogelijk, men moet, men mag niet sterven.... Het ware te verschrikkelijk!

Ongelukkigen! Waarom u bekommeren met aan dit alles nutteloos te denken? De dood is blind, en hij maait zonder onderscheid van personen.

Dan beginnen de manschappen te werken om van die folterende vizioenen verlost te geraken. Zij zoeken verstrooiing, poggen aan niets meer te denken, tot op het oogenblik, waarop...

* * *

De laatste rustplaats van degenen die vielen in het wreedte Priesterbosch.

Er heerscht een zekere drukte in de loopgraaf. Een onophoudelijk gaan en keeren; bevelen links en rechts. Kardoezen en granaten worden uitgedeeld; de geweren worden nagezien... 't Is de onmiddellijke voorbereiding tot den aanval. Op alles wordt de aandacht gevestigd.

Er zijn er die hun geweer van bij de schietgaten wegnemen, en zich op de beslijkte bank nederzettend, hun wapen nazien en polijsten. Beslijkte kardoezen worden weer schoon gewreven, de pakjes losgemaakt en de kogels in de kardoezenhulzen geplaatst.

De sergeant nadert een der jongens, die eenige vuilgeworden brieven in een versleten portefeuille schikt.

«Hé, Marokkaan, goed van kardoezen voorzien? Zorg voor een goeden voorraad. Naast u staat er een heele kist.»

«Wees onbezorgd, sergeant, ik heb er over de honderd twintig. Er steken er tot in mijn zakken.»

«Ja, maar zij moeten dienst doen.»

De Marokkaan knipoogt schertsend.

«Maak u niet ongerust. Vooreerst beloofde ik een helm aan mijn vrouw. Indien ik maar een officier onder handen kreeg. Dien zou ik niet weinig pluimen!»

En hij begon luikeels te lachen.

Eenige mannen voorzagen zich van schuppen, en voorzichtig en geluidloos om de aandacht der vijanden niet te wekken, groeven zij de noodige trappen om hun uitval te vergemakkelijken. Zij lieten hun keus op de minst steile aarden muren vallen.

De luitenant wandelde voorbij de werkende soldaten.

«Flink, kameraden», verklaarde hij vaderlijk, «maakt treden op zijn best en stelt de ladders goed op. Sergeant, zorg dat elke man zijn plaats heeft om te vertrekken, zoodat er geen gedrang ontstaat. Vier mannen zullen zich met Brun-netten gelasten, die wij vóór de Deutsche loopgraaf werpen, zoodra wij haar bereiken.»

* * *

«Om drie uur», zegde de luitenant. En het is nog geen middag. Men moet nog lange uren wachten vooraleer men verlost wordt van de gruwelijke gedachten, te weten of de aanval zal slagen, of men niet op machiengeweren zal vallen, of men gevangen gemaakt wordt, gewond, of...

* * *

De man woelt de kleiachtige aarde van de loopgraaf met harde slagen van zijn punthouweel los. Hij werkt onverpoosd: hij vreest zijn eigen gedachten. De krachten die 's morgens verloren schenen, vond hij schielijk weder.

Hij werkt bijna met razernij, denkend den kuil te vullen waarin de groote verslindster hem, niettegenstaande zijn tegenstribbelen, wil medelokken.

Naast hem, op zijn ransel gezeten, schrijft een vriend langzaam, op een beslijkt notaboekje in heel kleine letters:

«April 1915. Wij gaan aanvallen. Men maakt alles klaar om uit de loopgraaf te springen. Wij moeten ons van een loopgraaf meester maken, terwijl andere eenheden de blockhausen zullen bestormen.»

Dan sluit de soldaat zijn notaboekje, dat hij zorgvuldig onderaan in een der zakken van zijn mantel wegbergt, en een schup vattend, legt hij eveneens treden aan.

«Zeg eens V..., niet dat het mij bezorgd maakt, neen, maar ditmaal vrees ik er mijn pels bij te laten. Het moet mijn beurt wezen. Ik kwam ongedeerd uit verschillende aanvallen, ziet ge. Ik denk dat het de laatste gaat zijn.»

«Mijn beste, ik ben van een geheel ander gedacht. Ik ben vast overtuigd er ongedeerd van af te komen. Met de volgende aflossing bezoek ik mijn vrouw... Maar och; laten we maar zwijgen en voortgraven... Straks... misschien spreken we er verder over...»

* * *

Nog vier uren. Het is lang, te lang voor geesten vermoeid door gedachten, waarin voortdurend aanvallen, bajonetten, machinegeweren en doode lichamen dooreenwemelen.

Daarbij, altijd dit zelfde onderwerp verveelt ten laatste. Herinneringen uit het verre verleden, familieaangelegenheden duiken op. Gekende gezichten rijzen een oogenblik voor den geest en verjagen de leelijke gedachten.

Men denkt wel is waar aan die voorvallen uit het huiselijk leven op een geheel bijzondere wijze.

Met sterk omlinjende gelaatstrekken staan zij daar voor hun geest: die teergeliefde vrouw, die vroolijke kinderen, die treurende ouders.

Inderdaad, zij staan voor u, wachtend. En in uw droom is 't geen oorlog meer: Oh! dat weerzien van allen gaaf en gezond. Onder een stortvloed van vreugdetranen werpt ge u in hun armen, ditmaal voor altijd, ge trekt de schort weer aan in de werkplaats, spant de ossen voor den ploeg en neemt de zweep op...

«Is dat werken? Of meent ge 't hier een kin

derspel!...» O, bedriegelijke droom! De bitsige stem van een officier doet den man schrikken, het betooverende vizioen glijdt schielijk voor de oogen van den ongelukkigen soldaat weg...

* * *

De luitenant keerde in de loopgraaf weder met kaarten en plannen in de hand.

«Sergeant», zegt hij, «ge ziet de roode lijn op de kaart, het is de vijandelijke stelling, die we ditmaal moeten bemachtigen. Langs den rechterkant zult gij met twee eskouades oprukken. Ik ga links met de twee andere, en maak mij meester van 't klein stukje dat ge daar in het zwart aangeteekend ziet. Daar moet een machinegeweer opgesteld zijn. Laat ons hopen dat zij stuk geschoten wordt.

De vierde sektie zal deze loopgraaf in het bosch voor doelwit hebben. Naar ik veronderstel zal de aanval zich tot aan het Karmelietenkruis uitbreiden. Nietwaar, wij moeten toch uit Quart-en-Réserve geraken! We zijn maar eenige meters van den weg naar Norroy verwijderd, en kunnen dien niet afleggen.»

«Wanneer begint het bombardement?»

«Om één uur. Het zal tot twee uur duren. Dan een kwart uur verpoozing om daarna te 3 uur op te houden. Het laatste schot is een 155 op het vijandelijk machinegeweer. Oogenblikkelijk daarna rukken wij op. Het groote punt is maar dat het machinegeweer vergruisd worde, het kon ons den weg wel versperren. In alle geval, ge weet nu wat er u te doen staat.»

«De derde wijkt nooit, luitenant.»

* * *

Het regende niet meer en door sombere wolken drongen hier en daar de gouden zonnestralen.

«Dat doet me genoegen», verklaarde de Marokkaan, die zijn geweer oppoetste. «Ik houd van een zonnestraal wanneer ik mij ga laten dooden. Dit is ten minste dichterlijk! Ik weet daarvan mede te spreken.»

Zenuwachtig werd de aanval te allen kante voorbereid.

Weldra was alles kant en klaar: de treden gegraven, de ladders opgesteld, de ijzerdraadnetten en de handgranaten gerangschikt.

Na eenige minuten kwam een geschutswaarnemer, voorzien van een kleine telefoon, die hij na den draad ontrolde te hebben, in een schuilplaats opstelde.

De manschappen omringden hem, steeds benieuwd iets nieuws te zien. Zij vonden pret in dit kleine toestel, dat ging toelaten het Fransch zwaar geschut te regelen.

De onderofficier keek op zijn uurwerk.

«Een uur»! zei hij zenuwachtig.

Ternauwernood waren die woorden uitgesproken of in de verte dreunde een zware knal, gevolgd door een traag gesis, dat spoedig sneller werd, alsof iets in de lucht draaide. Op eenige meters van de loopgraaf ontplofte een 155, steenen en takjes dwarrelden wild dooreen in de

lucht, om daarna op de mannen terecht te komen.

«He, wat is dat?» vroeg de Marokkaan al lachend. «Op den duur zullen zij nog iets breken. Van zulken regen houd ik niet, hoor!»

«Allô, Allô, te dicht. Met 10 vermeerderen.»

Een nieuw schot ging uit een ander uiteinde van het bosch af, een dof geschuifel als een geronk stoorde de stilte, en een tweede 155 ontplofte met geweld, andermaal een stortvloed van regen en takken veroorzakend.

«Allô! Allô, nog te dicht.»

Dan begonnen de bommen over heel de uitgestrektheid van het bosch met een helsch lawaai neer te komen: een hel gelijk! Zware 155 die men als steenen uit de lucht zag vallen, 120, 220 met hun donderende losbarstingen, wijde trechters veroorzakend, en een zuil van steenen, aarde, verkoolde boomstammen ten hemel slingerend. Te midden van al dit rumoer werd een regen van 75ers op den verrasten vijand gejaagd.

De mannen, alhoewel sedert lang aan zulke bombardementen gewoon, kropen in hun nissen weg, of hielden boven hun hoofd stalen platen, om zich tegen dien zondvloed te beschutten. Bij iedere losbranding, bij elk geschuifel, bogen zij het hoofd, stopten hun ooren dicht, en maakten zich zoo klein mogelijk. Wanneer er steenen, staalscherven en stukken boomstammen gevallen waren, hieven zij een oogenblik het hoofd op om te ademen. Maar zij moesten zich voor een nieuwe vlaag terug bukken.

De Marokkaan trok onmogelijke gezichten onder een schild, telkens wanneer een ontplofing geschiedde. Tusschen twee bommen in vond hij de gelegenheid om te gekscheren.

«Dit zijn eieren! Opgelet, daar komt een zinzin. Moest die op mijn zesde van de Buttes-Chaumont neerkomen, moeder zou aardig opkijken met haar potten en pannen. Oppassen, beweegt u niet, er volgt een dikke. Wat regen!»

Het bombardement duurde maar altijd voort, geweldig, oorverdoovend, met elken slag als een holte in de maag verwekkend.

Een aanhoudend gedommel heerschte in het bosch. Het ging er zoo vreeselijk toe, dat er nooit een einde meer scheen te komen.

Maar de jongens kenden die tooneelen en hadden geduld... Eindelijk schenen de losbarstingen te vertragen, nog eenige slagen van 75ers dreunden... De kalmte, de vreeselijke kalmte voor den moordenden aanval, viel in.

De onderofficier keek op zijn uurwerk.

«Twee uur», sprak hij. «Een kwartiertje verpoozing.»

Geradbraakt rekten de soldaten zich uit, bevuild door 't slijk door de ontploffende granaten in het ronde gespat. Het was alsof zij uit een langen slaap ontwaakten.

De Marokkaan ook kwam te voorschijn, en hoe onwaarschijnlijk ook, met het gelaat geestiger dan ooit!

«Poos», riep hij. «Muntebollen, appeltjes van oranje...»,

De luitenant, eveneens beslikt naderde:

«Na dit bombardement zal er niet veel meer

overschieten daar voor ons. We zullen er dapper op losgaan, nietwaar?»

«Maar indien zij naast het doel sloegen?» opperde een twijfelaar.

«Opgepast voor den laatsten slag van 155. 't Is het teeken om er uit te springen.»

«Luitenant», riep de sergeant, «er zijn twee mannen zinneloos geworden. Men weet er geen blijf mede.»

«Doe hen achteruit brengen... Maar houd de loopgraaf goed bezet. Buitendien, laat de brankardiers hier blijven. Wij zullen hun diensten straks noodig hebben. Opgelet, daar krijgen wij het tweede deel van het bombardement.»

Een 155 ontplofte schielijk dicht bij de loopgraaf en een vloed van steenen en staalscherven viel op de mannen.

«Ah, neen, dit is te kort, waarnemer, zegt hun verder te schieten.»

«Allô, allô», ging het weer aan de telefoon, «met 10 punten vermeerderen.»

En het bombardement herbegon door heel het bosch.

De soldaten kropen andermaal in hun schuil-oorden, steeds bedacht een dikken steen of een boomstam op het hoofd te krijgen.

De zware granaten waren inderdaad verschrikkelijk in het bosch. Men zag hen vallen, in de aarde dringen, er een grooten trechter graven, neerstorten op vijandelijke schuilplaatsen, en aan stukken gereten menschenlichamen, die om zich zelve wentelden, ten hemel slingeren, van waaruit zij log nederkwamen als in de lucht geworpen poppen.

De ooren tuitten, men voelde zich onder den indruk van een geweldigen schok.

«Genoeg! genoeg!» wou men roepen.

Door heel het bosch klonk een voortdurend naar gesis.

Den sneden de salvos der 75ers de ademhaling af, en het geweldige rumoer hield even op.

De manschappen, lettend op het signaal, vestigden de bajonet op hun geweer. Een laatste losbranding en een 155er vloog de lucht in.

«Drie uur. Het is tijd, kinderen», riep de luitenant, «opgelet!»

Hij sprong op een ladder, en takken en wortels vastgrijpend, sprong hij uit de loopgraaf, luidkeels roepend:

«Vooruit!... Vooruit!... Met de bajonetten!»

Langs alle kanten vlogen de mannen uit hun schuilplaatsen, huilend op den vijand losstormend.

Dertig meters. Een sprong, en zij bereikten de vijandelijke loopgraaf.

«Ho, er zijn er nog vele hier», riep de Marokkaan.

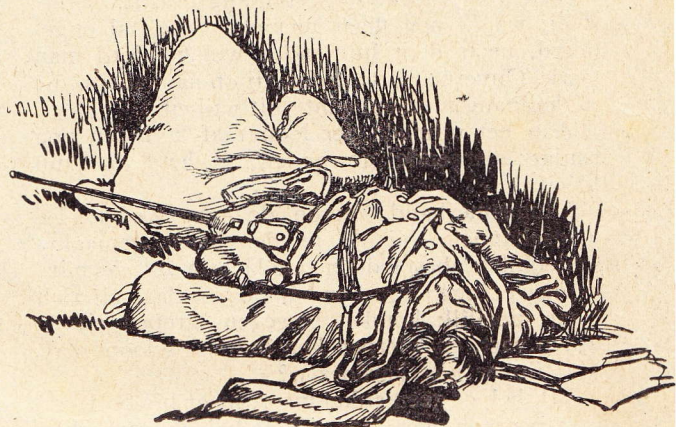
En in de loopgraaf springend, begon hij blindelings met zijn bajonet rondom zich te steken, zonder op de kreten der Moffen te letten, die in hun holen verscholen en verrast door de schielijkheid van den aanval, tot de verdediging niet gereed waren. Gedurende eenige oogenblikken heerschte in de Deutsche loopgraaf een onbeschrijflijke wanorde. Een mengeling van vijandelijke lichamen lag weldra in het slijk, zij huil-

den en wrongen zich naar alle zijden van de pijn, door de Fransche bajonetsteken veroorzaakt.

Anderen verdedigden zich op goed valle 't uit met hun geweer of zochten onverhoeds eene schuilplaats achter de opgestapelde zakjes aarde.

«Keert de loopgraaf het onderste boven, mannen», riep de luitenant. «Vooruit!»

Op dit oogenblik trof hem een kogel, vlak in het gezicht. Hij wankelde en viel.

Toen de manschappen hun aanvoerder doodelijk gewond zagen neervallen, nam hun woede toe, zij schreeuwden luider, en als razenden drongen hun bajonetten in het lichaam hunner vijanden, die huilend en stuiptrekkend in het slijk rolden.

«Harop, kameraden, laat ons den luitenant wreken. Opletten op de linkerzijde», riep een der soldaten, «de Moffen keeren terug.»

De vijand rukte inderdaad langs een gang loodrecht op de loopgraaf aan en vuurde op de aanvallers, die spoedig een versperring opstelden.

«Haast u», riep de sergeant-majoor, zijn revolver afschietend.

Op hetzelfde oogenblik zonk hij ineen: een kogel had zijn schedel in twee gekloven, en de hersenen spatten ten gronde.

Na eenige minuten had de sekte bijna al haar aanvoerders verloren. Zij werden in volle borst of vlak in het gelaat getroffen. De bevelen gingen verloren, de mannen liepen van het eene uiteinde van de loopgraaf naar het andere, verwilderd, de lijken vertrappend, schietend op goed valle 't uit, met ontbloot hoofd, en bij gebrek aan kanteelen werden zij de eene na den andere midden in het voorhoofd door kogels van op korten afstand afgevuurd, getroffen.

De vijand naderde steeds meer en meer, en stond op het punt in de loopgraaf te dringen.

«Wij moeten kost wat kost den gang barrikadeeren», schreeuwde een stem.

Eenige soldaten stapelden bliksemsnel zakjes aarde en lijken op malkander om een dam te vormen, maar zij stortten allen achtereenvolgens getroffen neder, en weldra was de loopgraaf gestremd door hun lijkenhoop.

De kreten der soldaten, die op den vijand schoten, mengden zich met het gekerm der gewonden.

Een jongeling met doorboorde borst hield zijn hand op de wonde gedrukt, langs waar het bloed schuimend vloeide, tot hij weldra uitgeput het hoofd vooroverboog en stierf.

Voor allen was de dood schier oogenblikkelijk.

Eenigen riepen pijnlijk op hun kameraden, die zich inspanden om de stelling zoo snel mogelijk in te richten en een gang te graven, die hen met de achterhoede in verbinding bracht.

Zij waren nog maar met een twaalfstal ongedeerd, maar door hun moed wel honderd man sterk. Onverpoosd vuurden zij op aanvallers, die in den gang moesten achteruit wijken.

Aan het uiteinde der loopgraaf kermden nog eenige stervende gewonden, badend in hun bloed.

Langzamerhand keerde de rust weder. De manschappen, bij de in der haast gemaakte schietgaten, bespiedden aandachtig tot de minste bewegingen van den vijand, en daar zij zich maar moeilijk konden bewegen, grepen zij de lijken vast, en wierpen hen buiten de loopgraaf.

« Zijn er nog kardoezen? »

« Ik heb er geen enkel meer, maar bi: de lijken is er nog een overvloed. Ga ze halen. Intusschen werp af en toe een granaat in den gang. »

« Ik steek een hand aan het graven uit, om spoediger met de loopgraaf, die wij verlieten, in verbinding te geraken. »

De kleine groep dapperen, bewonderenswaardig, moedig en wilskrachtig, had slechts de handen op te steken om zich over te geven. Maar de jongens bleven tot 's nachts stand houden, voortdurend schoten zij op den vijand, die zich inspande om de verloren loopgraaf terug te beheerschen, en die verrast scheen door den bedaarden heldenmoed dier handvol mannen, in zulke minderheid, zoo onverbiddelijk aan hun verwoedste aanvallen het hoofd biedend.

Zij stonden bedaard aan hun schietgaten, vast besloten zich te laten doodten tot den laatste toe, liever dan zich over te geven. Droevig staarden zij soms uit naar hun gesneuvelde vrienden, of trachtten de laatste stonden van eenen gewonde te verzachten door eenige droppels alkool tusschen hunne reeds bleke lippen te gieten.

In de verte, nabij het Karmelietenkruis, woede het geweervuur. 75ers-schoten dreunden schielijk door de lucht, terwijl de nacht stilaan zijn zalvende schaduwen over dat bloedig gedeelte van het front begon uit te spreiden. Met den nacht werd het ook kalmer.

« Eindelijk », zuchtte een man aan het hoofd gewond, « het was tijd, er bleven geen kardoezen meer over. »

Hij klauterde buiten de loopgraaf en kroop in de duisternis weg, bereikte de Fransche stellingen en keerde met schietvoorraad weder.

De stilte viel meer en meer in. Voor den zoveelsten keer omgewoeld, besproeid met bloed, sluimerde het bosch rustig in alsof het verzadigd was van de ongelukkige slachtoffers, die weer bij honderden waren geofferd aan het wreede monster: den oorlog!

Alleen de smartvolle klachten der gewonden stoorden nog bijwijlen de stilte der koele nachtlucht.

« Brankardiers... Brankardiers!... »

X.

Dien neveligen Aprilmorgen dook de zon achter den boomenwand als een vuurschijf op.

De lucht was kil. Het bosch scheen van zijn nieuwe wonde te genezen, ofschoon het nog de sporen van het geweldig bombardement vertoonde, dat het omgewoeld had. De lucht was verpest door den onuitstaanbaren reuk van honderden lijken in staat van ontbinding. Sedert vier dagen wachtten de weinige manschappen, die ongedeerd uit den bloedigen aanval kwamen, in een loopgraaf tot men hen zou aflossen. De kolonel had het hun beloofd, maar volgens de telefonist beweerde, was er, onvoorziens, iets tusschen gekomen.

« Als ze van morgen niet komen », beweerde een der soldaten. « houden wij het niet langer uit. Vier dagen vechten zonder rusten, dat is geen kleinigheidje. Ik kan niet meer!... En gij? »

« Ge weet wel, ik ook niet, maar eenmaal in het bosch, ge weet het wel, kunt ge er nog enkel uit, wanneer er buiten u niemand meer overschiet. »

« Zijt ge dan van gedacht dat we er nog niet genoeg aan toeleggen? De Moffen hebben de helft der compagnie uitgeroeid. Konden zij onze dooden een tweeden keer dooden, zij zouden het niet laten. »

« Zwijg toch. Met uw zwartgalligheid! Nog een beetje geduld: de aflossing zal nog wel gebeuren. »

In werkelijkheid waren de manschappen geheel uitgeput; zij begonnen te brommen. Op dit oogenblik naderde een verbindingsagent.

« Adjudant, men kan u niet aflossen. De kommandant laat zeggen dat het voor morgen zal wezen. »

Bij 't hooren van die nieuwstijding, was de verslagenheid onder de soldaten algemeen. Zij gingen op de banken of zakjes zitten, en verdiepten zich in nare gepeinzen.

Was dit de aflossing, die men hun na den aanval beloofde? Alweer een dag en een nacht in die hel moeten doorbrengen. Ten einde krachten, vaak gewond, vroegen zij zich af, waarom men hen niet verving. Ah, de Moffen mochten aanvallen. Zij zouden hen tot in de loopgraaf laten doordringen... Hun naar gepeins werd almeteens door een knetterend geweervuur in alle hoeken van Quart-en-Réserve ontstaan, onderbroken. Men hoorde hier en daar 77ers ontploffen; ook kreten gingen van uit de vijandelijke loopgraaf op.

Als door een veer bewogen, sprongen de mannen op, en naar de schietgaten loopend, maakten zij zich gereed om hun leven en hun vrijheid duurzaam te verdedigen.

«Schiet niet», riep de adjudant, «laat ze te voorschijn komen.»

Het gehuil nam aan hevigheid toe; eenige pinhelmen werden zichtbaar, gereed om er op los te stormen.

«Zie ginder ver, opgepast, nietwaar!... Het is niet op het oogenblik dat wij gaan afgelost worden, dat ge ons moet komen lastig vallen. Ik verkijs liever langs dezen kant te gaan, dan langs genen.»

«Zoo? Gij denkt dat de derde niet meer bestaat. Ah, Ah! ge vergist u leelijk, Fritz! Zoolang er gevochten wordt, zal de derde kompagnie in de bres staan.»

«Zij rukken uit. Vuur per salvos!... Legt aan... vuur!... Nog! Gelijktijdig!... Vuur per salvos!... Legt aan... vuur!»

Een schielijke verwarring ontstond in de vijandelijke rangen. Velen vielen, de overblijvenden, weinig in getal, weken in wanorde achteruit.

De adjudant vroeg aanstonds:

«Is er niemand van de sekte gewond?»

«Ik, getroffen door een scherp van een 77er, aan den schouder. Maar ik geef er niets om. Wat beeldt Fritz zich in, ons met trommelgeroffel en klaroengeschal wakker te schudden? Wat deert hem dat hij heden zoo gejaagd is? Heeft hij wellicht geraden dat wij gaan afgelost worden? Maar hij kent de kerels van Pantruche nog niet goed. Oppassen, kameraden! Laat de Moffen andermaal buiten komen, en wij zullen hun laten zien, dat wij nog van tel zijn. Vooral geen zwakheid, hé. Weest overtuigd dat wij afgelost geraken. Zooeven hoorde ik het door den telefonist nog beveren.»

De mannen voelden zich vastberadener dan ooit te voren. Die eenvoudige aanspraak, gevolgd op eene zegepraal, volstond om hen wakker te schudden. Als drenkelingen klampten zij zich aan die zwakke hoop vast, namen hun plaats aan de schietgaten terug in, alsof zij een tweeden, hevigeren aanval vreesden.

Die razernij in het gevecht, die de vijand zoozeer vreesde, maakte zich andermaal van hen meester. Zij waren wel degelijk de wolven van het Priesterbosch, die hun hol verdedigden.

De gewone wilskracht stond andermaal op de aangezichten te lezen. Zij waren bewonderenswaardig. Die eenige overlevenden der dappere derde, verdedigden dit eindje loopgraaf met woede tegenover een talrijkeren vijand.

Zoozeer waren zij beslijkt, dat zij gele, vormlooze wezens werden. De meesten hadden hun bajonet verloren of gebroken tijdens den laatsten aanval.

Op wacht naast de schietgaten, den vinger op den trekker van hun geweer, praatten twee jonge lieden der lichting van 1914 in stilte.

«Ziet ge, oude, had ik u niet voorspeld, dat ik uit den aanval zou terugkeeren. Ik mag niet gedood worden. Mijn vrouw komt van Dieulouard om mij te Montauville te zien. Dit zal iets voor morgen wezen. Ja, morgen. Ge zoudt in die voorwaarden toch niet willen, dat men mij een manneken minder maakte. Het ware toch te wreed, nietwaar?»

«Pas maar op, Remy, ge jubelt spoedig. Weet

wel, dat ge nog niet te Montauville zijt. We zijn niet eens afgelost... Zie, daar nadert een verbindingsagent.»

«Ge zijt er van af jongens. De kommandant zendt mij om u te verwittigen», riep een soldaat langs de loopgraaf snellend.

Allen verlieten hun schietgaten, verzamelden hun uitrusting en maakten zich gereed tot den vroolijken aftocht.

«Iedereen op zijn post», beval de adjudant, met luide stem. «Er moet met omzichtigheid te werk gegaan worden. De Moffen bespieden ons vast en zeker, om ons op het gepast oogenblik te verrassen.»

«Ah!» riep de jonge schacht, die met zijn makker sprak. «Dat Fritz ons nu geen booze part spele. Hij moet maar wachten tot we terugkeeren.»

«Spoed u zoo niet Remy, ge kont nog wel een bloemperkje op het lijf krijgen.»

De mannen die hen kwamen aflossen, verschenen langzaam één voor één in de loopgraaf, gebogen onder het gewicht van hun zware ransels, schoppen en punthouweelen.

«Wij nemen uw plaats in, kameraden»

Zonder dat men hun eenig bevel verstrekke, verwijderden de mannen hun geweren uit de schietgaten, namen hun uitrusting op, verlieten de loopgraaf, en kwamen plaats nemen achter malkander in een gang, die naar achteren leidde. Zij bleven eenige oogenblikken wachten tot de gegradeerden het wachtwoord hadden overgegeven. De overschietende kisten kardoezen werden aan de plaatsvervangers aangewezen. Men vestigde de aandacht op de zwakke gedeelten der stelling. Dit alles gebeurde zonder dat een bevel moest gegeven worden. De manschappen waren aan dit werk gewoon. Wanneer alles geregeld was, verwijderden zij zich met lichten tred.

«De eersten wat trager, sluit aan!»

Al waren de manschappen sedert maanden aan den beurdienst gewend, nooit konden zij er toe

De «cagnas» in het ravijn der steenmijnen
(Priesterbosch).

besluiten, langzaam te marcheeren, wanneer zij gingen uitrusten.

Het leek wel of zij haast hadden om dit akelig oord te verlaten, om te ontsnappen aan die eeuwige verwoesting, die zij gedurende lange dagen te aanschouwen kregen. Zij hunkerden naar het zicht van frisch-bloeiende boomen, van droge, begaanbare wegen, van schuren met droog stroo. Zij wilden met vrouw en met kinderen praten. Het was alsof de dood achter hen sloop, gereed om hen in haar klauwen te grijpen, alsof zij het voorgevoel van een ongeluk hadden. Onder den invloed van de instinktmatige gejaagdheid, die men ondervindt wanneer een ongeluk ons bedreigt, versnelden zij hunnen gang.

Zij, de helden van zooeven, die met een handvol, aan meer dan twintig Duitsche tegenaanvalen gedurende vier lange dagen het hoofd boden, die nog maar pas geleden eene loopgraaf stormenderhand innamen en overrompelden, die haar aan een veel machtigeren vijand hadden ontnomen, zij de «wolven van het Priesterbosch», waren thans beangstigd.

Zij zwegen, beenden zoo snel mogelijk, zonder het te merken, de lijken vertrappend die het laatste bombardement in de gangen zaaide. Met ruw handgebaar rukten zij de takken weg, die hun weg versperden en deden het slijk rondspatten, zonder er aandacht op te geven.

Wat kon het hun thans maken? Zij zouden werelden verplaatst hebben, indien die hun doortocht belemmerd hadden.

Aan een draai van den gang, bleef een jonge man staan, diezelfde, die kort geleden den dood tartte, gedurende den tijd dat hij zijn beenband vaster toetrok. Hij was gelukkig, omdat hij zich aan de groote slachterij ontsnapt waande.

Op hetzelfde oogenblik ontplofte, twee stappen verder, een bom, die men niet sissend had hooren naderen en vermorzelde hem in den gang.

Van gansch zijn lichaam bleef er slechts een schuimende roode plek over.

Een man keerde zich om.

«Wel, Remy is dood! En zijn vrouw, die te Montauville op hem wacht. De ongelukkige!»

En nog sneller beende de sekte.

Na eenige minuten verliet zij den gang en kwam uit op een weg gemaakt door naast mal-kander geplaatste boomstammen, zoodat het hun mogelijk werd den stap te versnellen.

Hier had het bosch nog min of meer zijn natuurlijk uitzicht. Zeker, er waren dikke eiken, door granaten verbrijzeld, verkoold, vergruisd tot duizenden houtsplinters, maar de meeste boomen stonden nog gedeeltelijk recht en de grond was niet omgewoeld, als te Quart-en-Réserve of in het hooger gedeelte van het bosch.

Er waren geen lijken meer, en te midden van het struikgewas groeiden kleine, fijne grashalmpjes en bijwijlen ook wel een tenger bloempje.

«Kijk, een viooltje», zegde een der soldaten zich vooroverbuigend. «Het is lang geleden sedert ik er nog gezien heb. In ieder geval, ruik ik dit liever dan de lijken van Quart-en-Réserve. Men zou zich te Meudon wanen op een Zoudag.»

Hij hechtte het bloempje aan den loop van zijn geweer en fluitend toog hij verder.

In de vallei der keukens gekomen, bleven de soldaten een tijdje staan om uit te rusten. Zij bevonden zich nabij de kleine hokjes tegen den wand van de helling gebouwd, waar de gewonden wachtten tot de divisie brankardiërs hen kwam wegvooien op de schouders tot aan den hulppost van Dicht-Bosch.

Bezijden den weg lagen eenige zwarte ineengekrompen, koude lijken, die men ging trachten te vereenzelvigen.

De soldaten stapten voorbij zonder er maar even naar te kijken. Zij vreesden in die afzichtelijke lichamen een of ander kameraad te herkennen, gedurende een der vorige aanvallen gedood.

Zij gingen langs de boorden neerzitten en bezagen de lange rijen mannen, die met langzame, eentonige schreden naar de loopgraven van Quart-en-Réserve trokken.

De man, die naar het gevecht moest, keek begerig naar zijn kameraad, die achteruit gezonden werd om uit te rusten. De gelukkigen echter zwegen, gedreven door een gevoel van eerbied en medelijden tegenover degenen die een zoo goed als gewissen dood tegemoet gingen.

Wanneer de sekte terug verzameld was, stelden de manschappen zich van zelf in een kolonne, per rijen van vier, op. Ditmaal marcheerden zij weer langzamer. Zij waren thans zeker aan den dood ontsnapt te zijn, ademden vrijer, als verlost van een zwaar gewicht, en wisselden zelfs van tijd tot tijd vroolijke bedenkingen. Zij vonden terug vreugde in het leven, dat zij een oogenblik opofferden, wanneer zij ginder in het gedrang stonden. Het scheen hun toe te lachen, was als iets nieuws voor hen na die langdurige geboorschap met den dood. Door een heerlijke ik-zucht gedreven, vergaten zij hun gesnauvelde en